

GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIŲ KETINIMŲ IR JŲ REALIZAVIMO YPATUMAI

Kęstas Bidva, Irena Gailienė

Šiaulių m. vaikų dienos centras „Mūsų draugas“

Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas

Įvadas

Vienas iš labiausiai vaiko gyvenimą žalojančių veiksnių – tėvų netekimas. Vaikai, netekę tėvų, dažnai patenka į globos institucijas, kurios nėra pakankamai pajėgios pakeisti šeimos ir bent jau dabartiniu laikotarpiu dar neturi galimybių išugdyti pakankamai socialiai brandžių bei savarankiškam gyvenimui pasirengusių jaunuolių. Tokia situacija ypač išryškėja tada, kai globos namų auklėtiniai rengiasi išeiti į savarankišką gyvenimą.

Pažymėtina, kad vaiko teises gina daugelis įstatymų ir kitų su šia problema susijusių dokumentų. Nepilnamečio globą reglamentuoja Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija (1995): trečiame straipsnyje numatyta teisė nepilnamečiui gyventi tokiomis sąlygomis, kokių reikia jo visapusiškam vystymuisi. Lietuva, remdamasi šia konvencija, 1996 metais priėmė Vaiko teisių apsaugos įstatymą, kurio 25 straipsnis apibrėžia be tėvų globos likusio nepilnamečio teises. Įstatymas reglamentuoja, kad nepilnametis turi būti apsaugotas nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos pasitelkiant visas valstybės galimybes. Vaiko gerovė valstybės politikos koncepcijoje (2008) suvokiama kaip „<...> organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius“ (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2008). Taigi, net ir paminėtuose keliuose juridiniuose dokumentuose išryškinta nuostata, kad globos namų auklėtiniai yra visateisiai visuomenės nariai, kurių potencialios galios turi būti visapusiškai realizuojamos ir tobulinamos.

Dar aiškiau ir kategoriškiau tokias nuostatas išreiškia žymūs Lietuvos pedagogai: J. Vaitkevičiaus (1995) teigimu, socialinė globa ir rūpyba pasižymi kaip veikla, kuri formuoja visapusiškai tobulą, intelektualiai, doroviškai išlavintą pilietį, rengia protiniam bei fiziniam darbui, tobulina jo gebėjimus, plečia interesus. Anot I. Leliūgienės (2002), pedagoginis vaiko globos aspektas numato, kad suaugusių elgesiui vaikų atžvilgiu turi būti būdinga atjautos ir humaniškos pažiūros strategija. Nepaisant progresy-

vių humanišku idėjų, tenka konstatuoti, kad Lietuvos mokslininkai, tyrinėdami globos namų auklėtinių kognityvinius, komunikacinius gebėjimus, emocinės sferos bei asmenybės raiškos ypatumus, atskleidžia gana daug negatyvių aspektų. Kaip teigia R. Žukauskienė ir O. Leiputė (2002), tokie nepilnamečiai pasižymi žemesniais kalbiniais įgūdžiais, intelektualiais sugebėjimais, vaikai, netekę tėvų globos, yra labiau linkę į emocines ir elgesio problemas: būna apimti psichozės ar depresijos. Įvairiais tyrimais nustatyta, kad vaikai, ilgesnį laiką gyvenantys globos institucijose, pasižymi prastais santykiais su bendraamžiais, žemais akademineis pasiekimais. Panašias mintis išreiškė A. Goštautas, R. Pakrošnis ir V. Čepulienė (2004). Paauglių, gyvenančių globos namuose, žemesnį savęs vertinimą, palyginti su pilnose šeimose gyvenančiais mokiniais, nustatė K. Samašonok (2005), P. Zambacevičienė ir V. Dapkevičienė (2007). O. Monkevičienė (2003) teigia, kad nepilnamečiui netekus tėvų sulėtėja jo psichosocialinė raida; vaikas ima neigiamai save vertinti, nepasitikėti savimi bei aplinkiniais.

Yra keletas tyrimų, orientuotų į globos namų auklėtinių ateities lūkesčius, profesinius ketinimus bei pasirengimą darbinei veiklai. Šiuo atveju taip pat nenustatyta pozityvių tendencijų. R. Pabedinskienė ir R. Černiauskas (2007) teigia, kad globos institucijoje gyvenantys nepilnamečiai dažnai būna silpnai pasirengę darbine ir profesine prasme: jie nemoka planuoti savo finansų bei protingai nusistatyti poreikių prioritetų. Autoriai pastaruosius savo teiginius pagrindžia ir kitų mokslininkų gautais rezultatais (Aramavičiūtė, 1973; Barkauskaitė, 1998; Kviesskienė, 1999; Andriekienė, 1999). M. Rudzevičius su kolegomis (2002) lygino 15–18 metų globos namų auklėtinių ir šeimose augančių jaunuolių ateities orientacijas. R. Braslauskienė (2001) atliko šeimių vaikų socialinių ir pedagoginių situacijų globos namuose tyrimą. Manoma, kad pagrindinė šių nepilnamečių socialinio nesubrendimo priežastis yra šeimos auklėjimo pakeitimas į institucinę globą, į kurią jie patenka negatyviai nusiteikę dėl savo ankstesnės patirties. Tyrimų duomenys bei žiniasklaidoje pateikiami faktai rodo, kad nei globos institucijose, nei švietimo įstaigose nepilnamečiai globos namų auklėtiniai nė-

ra tinkamai parengiami savarankiškam gyvenimui, nors būtent tokie tikslai ir yra numatyti vaikų globos namų bei bendrojo lavinimo mokyklų nuostatuose. Vaikų globos namų nuostatai numato, kad reikia „pažinti vaiko individualumą, plėtoti gebėjimus, rūpintis jo dvasiniu ir fiziniu ugdymu, skatinti vaiko fizinę, psichinę bei socialinę brandą, ugdyti pilietiškumą, dorinius, šeiminius, darbinius, socialinius, sveikos gyvensenos ir higienos įgūdžius, sudaryti sąlygas vaiko saviraiškai“ (Nutarimas *Dėl bendrųjų ir valstybės, ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatų patvirtinimo*, 2005). Analizuojant literatūrą, pastebima, kad ir šis uždavinys nėra realizuotas, nes jo įgyvendinimas garantuotų gerus vaikų santykius su kitais asmenimis, adekvatų savęs bei aplinkos suvokimą ir vertinimą, efektyvią potencinių galių plėtotę profesinių ketinimų ir jų realizavimo aspektu. Taigi, peržvelgus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad globos namų auklėtinių, išeinančių į savarankišką gyvenimą, ir pasirengimo jam tyrimų nėra daug, nors būtent šiuo momentu globos namų auklėtiniai ir patiria daugybę sunkumų. Ypač aktuali problema – profesiniai ketinimai, apsisprendimas bei pasirinktos profesijos realizavimas, nes tai yra viena reikšmingiausių asmens gyvenimo kokybę lemiančių sričių.

Tyrimo objektas – globos namų auklėtinių, besirengiančių išeiti į savarankišką gyvenimą, profesiniai ketinimai bei jų realizavimas.

Probleminiai klausimai:

1. Kuo kokybiškai panašūs ir kuo skiriasi globos namų auklėtinių bei prosocialiose šeimose gyvenančių moksleivių profesiniai ketinimai?
2. Kaip globos namų auklėtiniai ir pilnose šeimose gyvenantys moksleiviai vertina profesijos realizavimo galimybes ir būdus?
3. Kokie panašumų ir skirtumų išryškėja lyginamų grupių respondentams išsivaizduojant kliūtis ir baimes pasirinktos profesijos realizavimo procese?
4. Kokius kliūčių ir baimių įveikimo būdus numato lyginamų grupių respondentai profesijos realizavimo procese?

Tyrimo tikslas – atlikti globos namų auklėtinių profesinių ketinimų bei jų realizavimo ypatumų analizę.

Tyrimo metodologija. Planuojant globos namų auklėtinių profesinių lūkesčių bei ketinimų tyrimą, buvo remtasi humanistinio ugdymo metodologija, kurios vienas iš esminių postulatų – asmens potencinių galių atsiskleidimas ir jų panaudojimas bei tobulinimas praktinėje veikloje (Rogers, 1961). Globos namų auklėtiniai (kaip ir kiti asmenys), iš prigimties turi daug potencinių galių, tačiau, mūsų manymu, jos šiose įstaigose nepakankamai atsiskleidžia ir ugdymo procese per menkai realizuojamos dažnai

dėl tos priežasties, kad pedagogai (kaip ir visuomenė apskritai) per retai išreiškia teigiamas nuostatas ugdytinių galimybių atžvilgiu. Remiantis empiriniais faktais netgi galima teigti, kad globos namų auklėtinių galimybės įvairiose gyvenimo bei veiklos srityse vertinamos stereotipiškai neigiamai. Vadovaujantis interakcionistiniu požiūriu, socialinių, pedagoginių sąveikų subjektai daro vieni kitiems įtaką. Taigi, šiuo atveju žemi aplinkinių lūkesčiai globos namų auklėtinių atžvilgiu atitinkamai paveikia jų pačių lūkesčius, vertinant savo galimybes ir planuojant profesines perspektyvas.

Siekiant patikrinti šias prielaidas, hipotezę, realizuoti tikslą bei atsakyti į probleminius klausimus, tyrimui buvo naudojamas pusiau struktūruoto interviu metodas, kuris padeda atskleisti autentiškas respondentų mintis. Interviu sudarė 12 atvirų klausimų. Naudojant interviu metodą, buvo siekiama išsiaiškinti respondentų ateities lūkesčius, susijusius su profesija, buitimi bei šeima. Gavus respondentų sutikimą, interviu buvo įrašomi į diktofoną, tačiau kai kurie tiriamieji nesutiko, kad jų pasisakymai būtų įrašyti, todėl gauta informacija buvo fiksuojama raštu. Straipsnyje nagrinėsime tik vieną itin svarbų globos namų auklėtinių gyvenimo aspektą – jų profesinius lūkesčius bei ketinimus. Šį aspektą atskleidė interviu klausimai, atspindintys profesijos pasirinkimą, jos motyvacija, prognozuojamas kliūtis, baimes profesijos įgijimo metu ir numatomus tų kliūčių įveikos būdus. Siekiant kuo tiksliau išsiaiškinti globos namų auklėtinių profesines vizijas, analogiškas tyrimas buvo atliktas su kontroline tiriamųjų grupe – to paties amžiaus pilnose prosocialiose šeimose gyvenančiais moksleiviais

Tyrimo duomenų apdorojimui buvo naudojamas kontent (*content*) analizės metodas. Kiekvieno tiriamojo atsakymai buvo perklausomi ir perrašo bei fiksuojami atsakymų prasminiai vienetai, kurie leido tiriamųjų atsakymus suskirstyti į vis labiau apibendrintus prasminius vienetus – subkategorijas ir kategorijas.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 40 skirtingose sąlygose gyvenančių mokinių: 20 globos namų auklėtinių, besiruošiančių išeiti į savarankišką gyvenimą, ir 20 prosocialiose šeimose gyvenančių atitinkamo amžiaus respondentų. Tyrimas buvo atliekamas Šiaulių mieste ir Šiaulių rajone.

Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Analizuojant rezultatus, pastebėta, kad prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai dažniausiai turi realios socialinės patirties, o jų bendraamžiai, gyvenantys globos namuose, tokios patirties stokoja. Todėl tikėtina, kad šeimose gyvenantys mokiniai geba realiau vertinti savo ateities lūkesčius negu glo-

bos namų auklėtiniai, kurie neretu atveju yra atitrūkę nuo realaus gyvenimo bei kasdieninių socialinių situacijų ir dėl to gali dažniau patirti didelių sunkumų rinkdamiesi profesiją, kurdami šeimą bei tvarkydami buityje.

Duomenys apie mokinių, gyvenančių globos namuose ir prosocialiose šeimose, profesinius lūkesčius, jų aiškumą bei motyvaciją, pateikti pirmose dvejose lentelėse (Respondentų kalba netaisyta. – red. pastaba).

1 lentelė. *Globos namų auklėtinių profesiniai ketinimai*

Kategorijos	Kategorijų reitingai	Subkategorijos	Ryškiausi pavyzdžiai
Profesijos pasirinkimo pobūdis	18	Sveikatos priežiūros specialistai	<i>Gal noriu būti slaugytoja. Nu šiaip galvoju apie masažistę <...>.</i> <i>Aš... Sesele... <...>.</i>
		Statybininkai	<i>Aš galvoju pabaigęs 10 klasių eiti mokytis į statybos profesinę mokyklą, <...>.</i>
		Apsaugos darbuotojai	<i>Manau dirbti statybininku, bet ne viskas taip išeina, tai dabar į policininkus žiūriu <...>.</i>
		Mašinų mechanikai	<i>Kokiu automechaniku... <...>.</i>
		Verslo specialistai	<i>Norėčiau būti buhalterė <...>.</i>
		Pardavėjai	<i>Norėsiu dirbti pardavėja <...>.</i>
		Siuvėjai	<i>Norėčiau būti siuvėja <...>.</i>
Profesinio apsisprendimo dilemiškumas	10		<i>Norėsiu dirbti pardavėja <...>.</i> <i>Norėčiau būti siuvėja <...>.</i>
			<i>Manau dirbti statybininku, bet ne viskas taip išeina, tai dabar į policininkus žiūriu <...>.</i> <i>Dar nežinau... Gal prie statybų <...>.</i>
Profesinio apsisprendimo motyvacija	7	Tvirta profesinė motyvacija	<i>Patinka statyti ir alga gera <...>.</i>
			<i>Patinka remontuoti viską <...>.</i>
			<i>Nes patinka skaičiuoti <...>.</i>
		Netvirta profesinė motyvacija	<i>Nežinau, kai mažiukas, buvau patiko policija <...>.</i> <i>Nežinau... Šiaip auklėtoja pasiūlė... Patinka... Nežinau... <...>.</i>

2 lentelė. *Prosocialiose šeimose gyvenančių moksleivių profesiniai ketinimai*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Profesijos pasirinkimo pobūdis	21	Politika	<i>Nes mane taip pat traukia politologija <...>.</i>
		Tarptautiniai ryšiai	<i>Norėčiau imtis kažką su tarptautiniais ryšiais, su užsienio kalbomis <...>.</i>
		Fizinių mokslų specialistai	<i>Traukia gamtos mokslai... Gal astronomija <...>.</i>
			<i>Pagalvojau imti kažką su tiksliaisiais mokslais – matematika, fizika <...>.</i>
		Verslo specialistai	<i>Galvoju kažką apie verslo vadybą <...>.</i>
		Architektai	<i>Planuoju studijuoti architektūrą <...>.</i>
		Veterinarijos specialistai	<i>Šiaip galvoju apie veterinariją <...>.</i>
		Vidurinio ugdymo mokytojai	<i>Norėčiau būti mokytoja <...>.</i>
		Kūrybiniai darbuotojai	<i>Labai traukia žurnalistika <...>.</i>
		Slaugytojai	<i>Taip pat slaugė mintyse <...>.</i>
		Matematikai	<i>Pagalvojau imti kažką su tiksliaisiais mokslais – matematika, fizika <...>.</i>
		Statybininkai	<i>Manau labiau gal prie statybų, gal <...>.</i>
		Teisės specialistai	<i>Norėčiau teisę studijuoti <...>.</i>
		Kompiuterijos specialistai	<i>Nežinau, ten su informacinėmis ką nors susijusio.</i>
Pramogų specialistai	<i>Renginių organizatore <...>.</i>		
Viešojo administravimo specialistai	<i>Administratorės <...>.</i>		
Įstaigų tarnautojai	<i>Sekretorės <...>.</i>		

2 lentelės tęsinys

Profesinio apsisprendimo dilemiškumas	10	Netvirtas profesinis apsisprendimas	<i>Na, net neįsivaizduoju šiaip... Manau, labiau gal prie <...>.</i>
		Profesinio apsisprendimo aiškumas	<i>Dar neapsisprendžiau <...>.</i> <i>Planuoju studijuoti architektūrą <...>.</i> <i>Norėčiau būti mokytoja <...>.</i>
Profesinio apsisprendimo motyvacija	5	Tvirta profesinė motyvacija	<i>Kad kalbas jau labai senai moku... Ir labai gerai moku... Noriu pasiimt kas sektųsi ir kas lengva būtų <...>.</i>
			<i>Nes gerai apmokamas darbas <...>.</i>
			<i>Labai man patinka gyvūnai <...>.</i>

Lyginant 1 ir 2 lentelėse pateiktus duomenis, matyti, kad globos namų auklėtiniai nurodė žymiai mažesnę profesijos pasirinkimų bei profesinių ketinimų įvairovę negu prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai. Išaiškėjo, kad globos namų auklėtiniai labiau orientuojasi į tas profesijas, kurios nereikalauja universitetinio išsilavinimo, o apsiriboja parengimu profesinėje mokykloje ar kolegijoje. Prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai labiau orientuojasi į tas profesijas, kurios dažniausiai reikalauja aukštojo išsilavinimo. Analizuojant duomenis pastebima, kad globos namų auklėtiniai savo profesines galimybes vertina minimaliai ir yra pasirengę rinktis žemesnio prestižo profesijas: sveikatos priežiūros specialisto, siuvėjo, pardavėjo, verslo specialisto ir pan., o jų bendraamžiai, gyvenantys prosocialiose šeimose, labiau linkę ateityje pasirinkti visuomenėje laikomas prestižiškesnėmis profesijas: politiką, fizinius mokslus, architektūrą, informacines technologijas ir t. t. Tokie duomenys leidžia išvelgti tendenciją, kad globos namų auklėtiniai yra linkę savo profesijos pasirinkimo galimybes vertinti ganėtinai minimaliai, o prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai profesijos pasirinkimo galimybes vertina gana aukštai. Tokie tyrimo rezultatai yra panašūs į M. Rugevičiaus (2002) atliktų tyrimų duomenis, kurie parodo, kad globos namų auklėtiniai nesiekia aukštojo mokslo, o renkasi ypatingo išsilavinimo nereikalaujančias specialybes. Šie teiginiai susiję su R. Pabedinskienės ir R. Černiausko (2007) mintimis, kad globos namuose gyvenantys nepilnamečiai yra silpnai pasirengę darbinei veiklai.

Kadangi globos namų auklėtiniai lanko bendrojo lavinimo mokyklas, t. y. mokosi kartu su prosocialių šeimų mokiniais pagal tas pačias bendrojo lavinimo programas, galima daryti prielaidą, kad su jais dirbantys specialistai, paveikti neigiamų stereotipinių vertinimų savo ugdytinių atžvilgiu, suformuoja jiems nuostatas, kurios neleidžia jaustis visaverčiais visuomenės nariais ir siekti aukšto socialinio prestižo profesinio išsilavinimo. Kitaip tariant, žemesni pedagogų ir kitų specialistų lūkesčiai globos namų auklėtinių mokymosi ir profesinio pasirengimo atžvilgiu gali negatyviai paveikti pastarųjų profesinius

lūkesčius bei ketinimus, riboti turimų potencialių resursų atsiskleidimą. Tokioms prielaidoms patikrinti būtini globos namuose dirbančių specialistų nuostatų savo auklėtinių galimybių atžvilgiu tyrimai.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad globos namų auklėtiniai yra gerokai tvirtiau apsisprendę dėl savo būsimos profesijos pasirinkimo nei prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai. Paaiškėjo, kad dauguma šeimose gyvenančių mokinių dar neturi aiškių profesinių lūkesčių bei ketinimų, todėl jiems kyla daug abejonių ir svarstymų. Siejant profesinio apsisprendimo aiškumą su profesine motyvacija, pastebėta, kad šeimose gyvenantys mokiniai sunkiau išreiškė savo profesinio pasirinkimo motyvus negu globos namų auklėtiniai. Tokias tendencijas galima paaiškinti tuo, kad prosocialiose šeimose gyvenantys 10 klasės mokiniai turi dar nemaža laiko pasirinkti profesiją, dauguma jų dažniausiai baigia vidurinę mokyklą ir tik po to įgyja profesiją. Tikėtina, kad globos namų auklėtiniai ne tik orientuojami į žemesnio prestižo profesijas, bet ir gana anksti skatinami planuoti savo profesinę veiklą, nors į savarankišką gyvenimą jie gali išeiti tik turėdami 18 metų, o valstybės materialinę paramą studijuodami gali gauti net iki 24 metų. 2004 metais priimtas Išmokų vaikams įstatymas, reglamentuoja, kad globojamiems nepilnamečiams valstybė išmokės mėnesines 520 litų išmokas, kurios nuo 2009 sausio 1 dienos įstatymo numatyta tvarka buvo padidintos iki 1040 litų (LR išmokų vaikams įstatymas, 2004). Taigi, vertinant gautus rezultatus iš humanistinių pozicijų, galima išvelgti globos namų auklėtinių diskriminaciją (nors ir netiesiogiai išreikštą) profesinių ketinimų bei profesijos pasirinkimo srityje.

Nagrinėjant duomenis profesinės motyvacijos raiškos aspektu, paaiškėjo, kad globos namų auklėtinių motyvacija dažniau paremta polinkiu į tą profesiją, o šeimose gyvenančių mokinių motyvacija labiau priklauso nuo gebėjimų ir praktinių išskaičiavimų. Galima teigti, kad mokiniai, gyvenantys prosocialiose šeimose, rinkdamiesi profesiją, geba atsižvelgti ne tik į savo polinkių motyvus, bet ir į asmeninius gebėjimus bei į ekonominę šalies situaciją. Globos namų auklėtinių profesijos pasirinkimas, motyvuojant

tik polinkiu, leidžia daryti prielaidą, kad greta jau minėtų priežasčių galima paminėti ir tai, jog globos institucijose gyvenančių mokinių socialinės aplinkos specifiškumas izoliuoja juos nuo galimybės rinktis visuomenėje egzistuojančias prestižines profesijas.

Profesiniai lūkesčiai bei ketinimai neatspindi, kaip jie bus realizuojami. Todėl respondentų buvo klausama, kaip jie planuoja įgyti norimą profesiją. Globos namuose ir prosocialiose šeimose gyvenančių mokinių pasirinktos profesijos realizavimo planai ir būdai atsiskleidžia 3 ir 4 lentelėse.

3 lentelė. *Globos namų auklėtinių pasirinktos profesijos realizavimo planai ir būdai*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Profesinių ketinimų realizavimo būdai	10	Mokyklos baigimas ir profesinio išsilavinimo įgijimas	<i>Galvoju pabaigęs 10 klasių eiti mokytis į statybos profesinę mokyklą <...>.</i>
			<i>Pirmiausia noriu baigti 10 klasių ir tada įstoti į profesinio rengimo mokyklą <...>.</i>
			<i>Norėčiau baigt 10 klasių po to eisiu į profkę <...>.</i>
		Akademinis aktyvumas	<i>Ne, šiaip planuoju ant galo geriau pasimokyti <...>.</i>
		Profesijos įgijimas ir tolimesnės studijos	<i>Pirma profesinę baigsiu, po to aukščiau stosis <...>.</i>
		Aukštesniojo išsilavinimo įgijimas	<i>Mokytis šią specialybę <...> Šiaulių kolegijoje <...>.</i>
Nuomonės neturėjimas	2		<i>Nežinau, dar nesu galutinai apsisprendęs <...>.</i> <i><...> Nežinau... tik žinau, kad man reikės baigti mokslus <...>.</i>

4 lentelė. *Prosocialių šeimų mokinių pasirinktos profesijos realizavimo planai ir būdai*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Profesinių ketinimų realizavimo būdai	19	Pastangos	<i>Planuoju idėti daug darbo <...>.</i> <i>Šiaip reikia stengtis mokytis <...>.</i>
		Mokyklos baigimas ir aukštojo išsilavinimo įgijimas	<i><...> 12 klasių baigt <...> Toliau žadu į užsienio universitetą stoti <...>.</i>
			<i>Stengsiuos gerai baigti mokyklą, kad įstočiau į universitetą.</i>
			<i>Planuoju studijuoti architektūrą <...>.</i>
		Akademinis aktyvumas	<i>Šiuo metu mokausi intensyviai <...>.</i>
			<i>Lankau žurnalistų būrelį mokykloje <...> Esu mokyklos savivaldoje <...>.</i> <i>Pavyzdžiui, dvi kalbos gerai sekasi, Lietuvių nelabai, tai einu pas korepetitorius <...>.</i>
		Mokyklos baigimas ir profesinio išsilavinimo įgijimas	<i>Baigsiu čia 10 klasių ir eisiu į profesinę mokyklą <...>.</i>
Abejonės	1		<i>Tikriausiai po profesinės galvosiu į užsienį važiuot arba čia į kolegiją bandysiu <...>.</i>

Duomenų analizė parodė, kad globos namų auklėtiniai ne tik renkasi profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo, bet ir nesieja savo ateities su juo. Paaiškėjo, kad dauguma tiriamųjų globos namų auklėtinių ateityje ketina tik įgyti pagrindinį išsilavinimą mokykloje ir toliau mokytis profesinio rengimo mokykloje, o mokiniai, gyvenantys šeimose, daugiausiai savo ateitį siejo su vidurinio išsilavinimo įgijimu ir studijomis universitete. Tokie rezultatai tik dar kartą patvirtina anksčiau aptartas M. Rugevičiaus (2002) tyrimo išvadas dėl globos namų auklėtinių profesinių perspektyvų.

Mokiniai, gyvenantys prosocialiose šeimose, kalbėdami apie profesinio pasirinkimo realizavimo

būdus, labiausiai akcentavo, kad būtina būti akademiškai aktyviam, taip pat teigė, kad jau ir dabar jie yra akademiškai aktyvūs. Lyginant globos namuose gyvenančių mokinių atsakymus su šeimose gyvenančių mokinių atsakymais pastebėta, kad globos namų auklėtiniai beveik visai nepaminėjo akademinio aktyvumo, be to, keletas tiriamųjų apskritai nežinojo, kaip galima realizuoti savo profesinius ketinimus. Tokie rezultatai leidžia daryti išvadą, kad globos namų auklėtiniams, kaip teigia R. Pabedinskienė ir R. Černiauskas (2007), yra sunku pajusti ne tik emocinį, socialinį pasitikėjimą savimi, bet jiems taip pat trūksta realumo pojūčio ir socialinio brandumo.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėtos priešingų kryptių tendencijos: kai kurie globos namų auklėtiniai sau kėlė aukštesnius lūkesčius negu visi kiti globos namų tiriamieji ir nurodė, kad profesinius ketinimus realizuos ne tik įgydami profesiją, bet ir toliau tęsdami studijas. Keletas mokinių, gyvenančių prosocialiose šeimose, skirtingai nei kiti šios grupės tiriamieji, kėlė sau žemesnius lūkesčius dėl išsilavinimo įgijimo ir nurodė, kad jų profesinių ketinimų realizavimas apsiribos profesijos įgijimu profesinėje mokykloje. Tokie rezultatai tik dar kartą patvirtina prielaidą, kad socialinės aplinkos specifiskumą galima traktuoti kaip reikšmingą veiksnį, turintį įtakos

moksleivių profesiniams ketinimams ir būdams šiems ketinimams realizuoti.

Savaime suprantama, kad kiekvienas moksleivis, ketinantis įgyti tam tikrą profesiją, studijuoti aukštojoje mokykloje, patiria su šiuo procesu susijusių įvairių baimių bei prognozuoja galimas kliūtis. Tai būdinga ir globos namuose gyvenantiems mokiniams, kurie nėra tinkamai pasirengę savarankiškoms studijoms ir savarankiškam gyvenimui apskritai. Todėl interviu metu buvo mėginama išsiaiškinti respondentų prognozes minėtais aspektais. Gauti duomenys pateikiami 5 ir 6 lentelėse.

5 lentelė. *Globos namų auklėtinių prognozuojamos baimės ir kliūtys profesinių norų realizavimo procese*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Nepasitikėjimas savimi	19	Nepasitikėjimas akademiniais rezultatais	<...> Gal reikės daugiau mokytis <...>. Nesugebėsiu pabaigti mokyklos. Neįstosiu į norimą specialybę.
		Nepasitikėjimas materialine gerove	Gal dėl mokesčių už mokslą... Nežinau, ar užteks pinigų. Galvoju, kur gyvensiu.
Nuomonės neturėjimas	3		Nežinau iš tikrųjų <...>. Nežinau šiaip gal <...>. Nežinau kokie gali būti <...>.

6 lentelė. *Prosocialių šeimų mokinių prognozuojamos baimės ir kliūtys profesinių norų realizavimo procese*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Nepasitikėjimas savimi	21	Nepasitikėjimas akademiniais rezultatais	Bet žinau, kad gyvenime to nesirinksiu, nes man tai yra šiek tiek per sunku, man yra sunku su lietuvių <...>.
			Bet nemanau, kad su tokiais mokslais čia kas nors vyktų <...>.
			Bet žinau, kad neišeis man... Nes su mokslais ten nėra labai gerai <...>.
		Nepasitikėjimas materialine gerove	<...> Ar pinigų stygius, čia kas be ko... Pirmiausia finansiniai dalykai... Kad šeima nelabai. Esu finansiškai neturtinga <...>. Finansinės bėdos <...>.
Atsitiktinumų baimė	4	<...> Gal kokie nors nenumatyti dalykai gyvenime: ligos ar nelaimė <...>. <...> Visko gali atsitikti... Visokios nelaimės <...>.	
Darbinių problemų baimė	5	Adaptacinio periodo, darbo specifikos, pripratimo, darbo kolektyvo.	
Nuomonės neturėjimas	1	Nu nežinau... Stot tai stot... <...>.	

Duomenų analizės metu pastebėta, kad labiau savimi nepasitiki prosocialiose šeimose augantys mokiniai, o ne globos namų auklėtiniai. Tai gali reikšti jau minėtą pastarųjų atotrūkį nuo socialinės realybės bei nepakankamą socialinį brandumą. Gauti duomenys sietini su K. Samašonok (2005) išvadomis, kad globos institucijoje gyvenantys paaugliai pasižymi žemesniais mokymosi pasiekimais nei jų bendraamžiai, gyvenantys su tėvais. Minėta autorė taip pat tei-

gia, kad mokyklinis nebrandumas gali būti susijęs su ankstesniu ribotu patyrimu, žinių trūkumu, skurdžiomis gyvenimo sąlygomis. Rezultatų analizė leidžia papildyti autorės išvadą tuo, kad socialinės aplinkos specifiskumas ne tik turi įtakos globos namų auklėtinių mokykliniam nebrandumui, bet ir jų realybės suvokimo stoka, kuri labiausiai pasireiškia perdėtu pasitikėjimu savo finansinėmis galimybėmis. Globos namų auklėtinių nepakankamą socialinį brandu-

mą atspindi ir tai, kad jie dažniau, palyginti su bendraamžiais, gyvenančiais su abiem tėvais, pareiškė nežinantys, kokių sunkumų gali kilti gyvenime bei profesijos įgijimo procese. Šios grupės respondentai neprognozavo bijantys atsitiktinumų, nenumatytų kliūčių, darbinėse situacijose kylančių problemų.

7 lentelė. *Globos namų auklėtinių nuomonė apie prognozuojamų kliūčių ir baimių profesijos įgijimo metu įveikimo būdus*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Kliūčių ir baimių įveikimo būdai	23	Pastangos akademinėje veikloje	Šiaip eičiau kiekvieną dieną į pamokas <...>. Gal pasimokyti būtų gerai... Gerai mokytiis... <...> Lankyčiau visas pamokas ir popamokines veiklas.
		Draugų pasirinkimas	Susirasiu gerų draugų su kuriais bendrausiu <...>. <...> Nesirinkčiau draugų, kurie bėga iš pamokų <...>. Nesusidėti su blogais draugais <...>.
		Materialinės padėties gerinimas	<...> Gal prieš stojant į mokyklą, čia vasara bus, gal važiuot į užsienį užsidirbt pinigų...
		Profesijos keitimas	Jei kas ištiks, tai reikia kitą profesiją imti...

8 lentelė. *Prosocialių šeimų mokinių nuomonė apie prognozuojamų kliūčių ir baimių profesijos įgijimo metu įveikimo būdus*

Kategorijos	Kategorijų reitingas	Subkategorijos	Respondentų atsakymų pavyzdžiai
Profesinių baimių iliuminavimo būdai	19	Pastangos akademinėje veikloje	<...> Bandysiu kažką pakeisti, pas korepetitorius nueiti... <...> Jei tu į viską žiūrėsi atmestina, tai vis tiek kažkaip, pačios žinios neateis <...>. Rimčiau žiūrėti į darbą, į pamokas... <...>.
		Materialinės padėties gerinimas	<...> Po mokslų baigimo eisiu dirbti ar išvažiuosiu kur nors dirbti <...>. Sunki darbu tiesiog gal <...>.
		Sveikatos gerinimas	<...> Čia, aišku, reikia laukti kol išsigydysi <...>. <...> Nestresuoti <...>.

Analizuojant gautus rezultatus paaiškėjo, kad abi tiriamųjų grupės nurodė, jog norint įveikti akademinę pasiekimų baimes svarbiausios yra pastangos akademinėje veikloje. Abiejų grupių atstovai teigė, kad svarbu yra gerinti savo materialinę padėtį, papildomai užsidirbti. Tokie duomenys leidžia iš dalies paneigti R. Pabedinskienės ir R. Černiausko (2007) teiginį, kad nepilnamečių gyvenimas globos institucijose iliuminuoja jų realybės pojūtį. Šio tyrimo duomenys rodo, kad realius baimių ir kliūčių, galinčių iškilti profesijos įgijimo metu, iliuminavimo būdus nurodė abiejų lyginamų grupių tiriamieji. Be to, globos namų auklėtiniai suvokia, kad neigiamos įtakos gali padaryti netinkami draugai, jie nurodė dar vieną būdą – profesijos keitimą. Galima daryti išvadą, kad

Prognozuojant kliūtis ir baimes, tikėtinas profesijos įgijimo, studijų metu, ne mažiau reikšmingas aspektas – tų kliūčių ir baimių įveikimo galimybės. Respondentų nuomonė apie kliūčių ir baimių įveikimo būdus pateikta 7 ir 8 lentelėse.

pilnose šeimose gyvenančių mokinių įvardyti kliūčių ir baimių įveikimo būdai yra įvairesni ir apima platesnes gyvenimo sritis. Remiantis tiriamųjų atsakymais, buvo išskirta dar viena kategorija – asmenybės tobulėjimas – optimizmas, pasitikėjimas savimi, komunikavimas ir pan. Tai reiškia, kad jų socialinės aplinkos suvokimas esti ne tik platesnis, bet ir šiek tiek išvalgesnis, palyginti su globos namų auklėtinių socialinės aplinkos suvokimu.

Apibendrinant gautus rezultatus, galima teigti, kad globos namų auklėtiniai orientuojasi į žemesnio prestižo profesijų įgijimą nei pilnose šeimose gyvenantys moksleiviai. Remiantis esminiais humanistinio ugdymo postulatais, galima teigti, kad kiekvienas asmuo turi daug įgimtų potencialių galių, kurios

raidos procese gali būti atskleidžiamos, realizuojamos ir plėtojamos. Neįmanoma objektyviais faktais paaiškinti, dėl kokių priežasčių globos namų auklėtiniai renkasi profesines, o ne aukštąsias mokyklas, nors globos namuose jie gali gyventi iki 18 metų ir gauti valstybės materialinę paramą, jei studijuoja, iki 24 metų. Tikėtina, kad esminis veiksnys gali būti neigiamos šiose įstaigose dirbančių specialistų nuostatos ugdytinių potencialių galių atžvilgiu, per menką jų sklaidą ir plėtotę. Tikėtina, kad specialistai netgi skatina greitesnį globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą ir orientaciją į žemesnio prestižo profesijas. Tačiau tokias prielaidas reikėtų patikrinti papildomais tyrimais. Kita vertus, ribota globos namų auklėtinių socialinė patirtis pasireiškia siauresniu kliūčių ir baimių prognozavimu profesijos įgijimo metu, taip pat siauresnėmis tokių kliūčių ir baimių įveikimo galimybėmis. Būtinai esminiai pokyčiai globos namų auklėtinių profesinio orientavimo ir konsultavimo srityje, platesnės socialinės patirties ir realybės sklaidą, specialistų, dirbančių su globos namų auklėtiniais, nuostatų pozityvinimas.

Išvados

1. Mokslinių tyrimų apžvalgoje atsiskleidė iš esmės negatyvūs globos namų auklėtinių kognityvinės, komunikacinės veiklos, asmenybės ypatumų raiškos, adaptacijos, tarpasmeninių santykių bei pasirengimo darbinei veiklai ypatumai, nors juridiniuose dokumentuose reglamentuotos šio kontingento asmenų lygiateisiškumo, visavertiškumo, visapusiškos potencialių galių sklaidos bei jų tobulinimo garantijos. Tai reiškia, kad globos namų auklėtinių ugdymo procese neišnaudojami visi galimi resursai, efektyvinantys jų savarankiško gyvenimo kokybę.
2. Atlikus globos namų auklėtinių ir prosocialiose šeimose gyvenančių moksleivių lyginamąją analizę profesinių ketinimų aspektu, paaiškėjo, kad globos namų auklėtiniai renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo bei pasižymi žemesniu prestižu visuomenėje (kirpėjai, statybininkai, slaugos darbuotojai ir pan.), o jų bendraamžiai, gyvenantys prosocialiose šeimose, išreiškė pretenzingesnius profesinius ketinimus, t. y. orientavosi į profesijas, įgyjamas aukštesiose mokyklose ir pasižyminčias aukštesniu prestižu visuomenėje (teisininkai, architektai, vadybininkai, medikai ir pan.). Akcentuotina, kad globos namų auklėtiniais numatyta institucinė globa iki 18 metų, o studijuojantiems – materialinė parama iki 24 metų. Todėl galima daryti prielaidą, kad specialistai, dirbantys su globos namų auklėtiniais, gali pasižymėti pernelyg žemais lūkesčiais savo ugdytinių atžvilgiu, tokius lūkesčius gali perteikti globos namų auklėtiniais. Tokia prielaida turėtų būti patikrinta atitinkamais tyrimais.
3. Duomenų analizė profesinių ketinimų realizavimo aspektu parodė, kad globos namų auklėtiniai ne tik renkasi profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo, bet ir nesieja savo ateities su kvalifikacijos kėlimu aukštesiose mokyklose. Paaiškėjo, kad dauguma tirtų globos namų auklėtinių ateityje ketina tik įgyti pagrindinį išsilavinimą mokykloje ir toliau mokytis profesinio rengimo mokykloje, o mokiniai, gyvenantys šeimose, dažniausiai savo ateitį siejo su vidurinio išsilavinimo įgijimu ir universitetinėmis studijomis. Tokie rezultatai gali būti interpretuojami kaip profesinė diskriminacija globos namų auklėtinių atžvilgiu, kadangi tiek tarp šios grupės moksleivių, tiek tarp prosocialiose šeimose gyvenančių mokinių egzistuoja daug individualių skirtumų, kuriais remiantis ir kuriuos ugdant įmanoma pasiekti plačios profesinių ketinimų bei profesijos įgijimo diferenciacijos.
4. Nagrinėjant respondentų prognozes dėl kliūčių profesijos įgijimo procese pastebėta, kad globos namuose gyvenantys nepilnamečiai sunkiau geba numatyti profesijos įgijimo sunkumus nei prosocialiose šeimose augantys mokiniai. Globos namų auklėtinių vizijos dažnai prasilenkia su socialine tikrove, tai gali lemti socialinės aplinkos specifiškumą, t. y. internatinių įstaigų izoliacija nuo normalių ir realių gyvenimo sąlygų bei situacijų. Tai iškraipo ugdytinių realybės suvokimą, kuris labiausiai pasireiškia perdėtu pasitikėjimu savo finansinėmis galimybėmis. Globos namų auklėtinių nepakankamą socialinį brandumą atspindi ir tai, kad jie dažniau, palyginti su bendraamžiais, gyvenančiais su abiem tėvais, pareiškė nežinantys, kokių sunkumų gali kilti gyvenime bei profesijos įgijimo procese. Šios grupės respondentai neprognozavo bijantys atsitiktinumų, nenumatytų kliūčių, darbinėse situacijose kylančių problemų.
5. Analizuojant respondentų nuomones, kokiais būdais galima įveikti kliūtis ir baimes profesijos įgijimo procese, paaiškėjo, kad abi tiriamųjų grupės nurodė, jog norint įveikti akademinį pasiekimų baimes svarbiausios yra pastangos akademinėje veikloje. Abi grupės nurodė, kad svarbu yra gerinti savo materialinę padėtį, papildomai užsidirbti. Globos namų auklėtiniai suvokia, kad neigiamą įtaką gali padaryti netinkami draugai, jie taip pat paminėjo dar vieną būdą kliūtims ir baimėms įveikti – profesijos keitimą. Tenka konstatuoti, kad pilnose šeimose gyvenančių mokinių pateikti kliūčių ir baimių įveikimo būdai yra įvairesni